

Spetsiaalne fond

EESTI KIRJANDUS

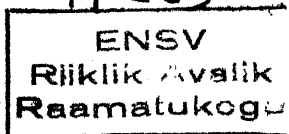
EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMKOND: J. AAVIK, A. R. CEDERBERG, M. J. EISEN,
V. GRÜNTAL, J. JÕGEVER, A. JÜRGENSTEIN, L. KET-
TUNEN, J. KÖPP, J. LUIGA, A. SAARESTE

TEGEV TOIMETAJA **J. V. VESKI**

KUUESTEISTKÜMNES AASTAKÄIK
1922

SP. 289

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1922

XVI AASTAKÄIK

№ 1

Oscar Montelius.

(Kõne, peetud Õp. E. Seltsi detsembri-koosolekul 1921. a.).

1921. a. novembrikuu algusel suri Rootsis professor Oscar Montelius, endine Rootsi riigi antikvaar, 78 aasta vanaduses.

Haruldaselt õige on see lause, mis on kirjutatud tema auks löödud medaljongisse: „50.-aastane uurija töö on aastatuhandete kultuuri inimkonnale uuesti kätte annud.“ Montelius oli kõige tsentraalsem isik eelajaloolise arheoloogia tööpõllul. Ta oli kasvanud ja arenenud selle teaduse tõusmisega ja selle tagajärjed on suurelt osalt tema oma elu töö. On midagi hiiglasuurt seesuguses elus: mitte ainult olla töö algaja ja siis elada peaaesjalikult trepina tulevatele uurijatele, nagu lugu harilikult on algajatega, aga olla aastakümnete jooksul selleks, kes uutele ja uutele uurijapõlvedele annab uued ülesanded, ise lahendades kord korra järele keskseid probleeme. Ja lisaks: kõike seda teha, olles mitte suurrahva seest tõusnud. Montelius ei olnud tähtsusega ainult omale isamaale ehk Skandinaaviale: ta oli universaalteadmistega, ta valitses oma teaduse ala suvereenina, olgu küsimus Põhja- ehk Lõuna-Euroopast. Itaalia ja Greekamaa, Kelti rahvaste, Inglismaa, germaanlaste eelajaloolised kultuurid ja kronoloogia on ta selgitanud. Ta on isegi vana Idamaa ja Egiptuse muinasmälestuste parematest tundjatest mitme iseseisva tööga kõigilt neilt aladelt. Seesugune inimene on geniaalne.

Aga ma ei taha esineda ainult deklaratsioonidega. Kui Oscar Montelius 1869. a. avaldas esimese oma töö Põhjamaade arheoloogias, oli töötamine sellel alal suurelt osalt alles kuriositeetide korjamine, tegelased olid asjaarmastajad, sihid ei olnud üles seatud, töö meetod oli üles leidmata. Suurim tagajärg, mis juba oli saavu-

tatud, oli kolm-perioodsüsteemi — kivi-, pronksi- ja raua-
aja — kindlakstegemine, aga see tagajärg oli siiski
paljalt peaaegu etikett: perioodide pikkus, absoluutne
kronoloogia, kultuurivoolud, ühendused kultuuride vahel
olid veel täitsa tumedad.

Tsentraalne probleem oli seekord küsimus Põhja-
maade pronksiajast, selle iseloomust ja kronoloogiast, ja
selle lahendamine on Monteliuse teenus. See lahendamine
on ülepea kultuuri uurimises sama põhjaneva tähtsusega
kui lõunas hieroglüüfide ja kiilkirjade tõlkimine. Mon-
telius korjas teateid kõigist sesse aega kuuluvaist muinas-
leidusist Skandinaavias, uuris neid üksikasjaliselt ja lõi
kaosesse süsteemi. Ta eraldas mitmes riistade rühmas
hulga vorme, mis olid üksteisest arenenud. Säärased
„tüpoloogilised seeriad“ paigutas ta kõrvuti, ja sai nii
mõned paralleelseeriad kätte. Leidusi uurides ja kontrol-
lides selgus temale, missugused vormid esinevad kõrvuti,
ja ta võis niiviisi kätte saada terved riistade kihid, mis
olid üheaegsed ja teatavas ühenduses nooremate ja vare-
mate vormidega. Varemini lähemalt ja täpisealt tund-
matusse perioodi oli ta korra loonud ja välja uurinud selle
relatiivse kronoloogia, avalikuks teinud vormide arenemise
ja kodumaa kultuuri kasvamise ajaloo. Aga absoluutse
kronoloogia, aasta-arvude leidmiseks oli ta muidugi sun-
nitud toetuma võõrasmaa materjalile. Osalt võimaldus see
riistade varal, mis otsekohe impordina leidsid Skandi-
naavias, osalt paralleelsi abil arenemiskäigus seal ja
lõunapoolseis mais. Montelius konstateeris, et peategelane
pronksiaja Skandinaaviale oli Itaalia. Et ka Itaalia muinas-
jäänused olid veel süstematiseerimata, siis hakkas ta neid
käsitama. Et aga Itaalia muistses ajaloos Greekamaa oli
etendanud peaosat, siis oli tarvis selle poole pöörata, ja et
viimati Egiptuses ajalugu ulatub kõige kaugemale, siis oli
selle materjali ümbertöötamine kõige pealt seks tar-
vilik, et toetuspunkta Greeka kronoloogia jaoks ja seda-
viisi Itaaliale ja Skandinaaviale saada. Ja selle põhjaliku
uurimise tagajärjena sündis terve rida ütle mata tähtsaid
raamatuid, niihästi analüüeerivaid kui suuri deskriptiivseid
atlaseid, milledest igaüks on nõudnud väga palju tööd,
uurimisi ja sõituseid, aga missugused kunagi ei vanane,
vaid jäävad tarvilikeks monumentaalteoseiks.

Mainin pronksiaega käsitlevaist teoseist mõned. Vanimad on aastast 1871, aga neid tasuvad uuemad Mon-
teliuse teosed samalt alalt; ma neid siis ei maini. 1885. a.
ilmus tähtsaim töö rootsi keeles, „Om tidsbestämning inom

bronsäldern" (336 lhk., 6 pilttahvli, 2 kaardiga) resuméga prantsuse keeles. „L'âge du bronze en Egypte" ilmus 1890. a. Siis järgnesid „Die Bronzezeit im Orient und Griechenland" (1892), „La civilisation en Italie depuis l'introduction des métaux", 3 osas foliokaustas, kokku 1040 lhk. ja 382 suurt pilttahvli (1895. — 1910. a.). „The Pre-classical Chronology in Greece and Italy" (1897). „Die Chronologie der ältesten Bronzezeit in Nord-Deutschland und Skandinavien" (1898—1900). „La chronologie préhistorique en France et en d'autres pays celtiques" (1900). „Die ältesten Kulturperioden im Orient und in Europa. Die Methode" (1903, 110 lhk., 498 pilti). „Le relazioni fra l'Italia e la Scandinavia prima di Augusto" (1903). „The Chronology of the British Bronze Age" (1908). „Die vorclassische Chronologie Italiens" (folio) 245 lhk. + 83 Pl. + 805 fig. (1912).

Bibliografia Monteliana käsitab umbes 390 teost ja artiklit, siis juba arvurikkuse poolest silmapaistev määr, väike raamatukogu. Kvalitatiivselt vastavad nad mitmelegi teosterühmale, võiks ütelda mitme maa arheoloogilisele kirjandusele kokku. Ei ole mingit mõtet hakata neid siin üles lugema. Lubatagu mainida ainult näituseväärilised arheoloogilised atlasid piltidega, bibliograafiatega ja kultuuranalüüsidega. Selle poolest on Monteliuse atlasid parajamad maailmas. Nad on eeljaloo-uurijale seda, mida võrdlevad sõnaraamatud on keeleteadlasele ja tüüpide nimekirjad folkloristile, seda, mida tööriistad on töömehele. Ilma nendeta ei-saa läbi. Peale juba mainitud Itaalia plansh-raamatute on nende hulgas Rootsi jaoks „Svenska Forn-saker" (1874), mille teisest täitsa uuest trükist „Minnen" valmistus ainult esimene vihk, kivi- ja pronksiaeg. Teise osa planshid aga olid juba ammugi valmis. Pooleli jäi vist ka Monteliuse teadmiste summa, Ida- ja Greekamaa varemaid kultuurperioode käsitlev atlas, millest ka mõnisaada planshi valmid. Aga kas leidub kedagi, kes mõistab selles pärandusetombus inventuuri teha ja tööd valmistada? Ma kahtlen selles. Ei ole peale Monteliuse arheoloogide hulgas kedagi, kes valitseks barbaarse ja klassilise Idamaa muinasjäänuseid, kui seda mitte vast ei teeks vene õpetlane, üleilmilise tähtsuse ja kuulsusega M. I. Rostovtsev, aga tema baasis ja lähtekoht on Lõuna-Venemaa, Monteliusel jälle oli selleks Itaalia.

Peasajaliselt Monteliuse teoste põhjal võime meie nüüd järgneda Läänemere maade kultuurile umbes aastast 2000 e. Kr. kuni ajaloolise ajani, kuna seesugune töö enne

Monteliust oli võimalik ainult vikingiajast peale. Umbes 3000 aastat ajalugu on siis juurde võidetud. Nüüd näeme, et kultuurivoolud lõunast tõid kaasa põlluharimise oskuse, koduloomad, usulised käsitused, tähestiku. Näeme ornamendaalse kunsti arenemise, niisama plastilise ja arhitektoonilise, ja kõik selle orgaanilises ühenduses naabrimaadega ja siiski iseseisvana. Me saame kätte kultuurilised ja rahvuslikud alad, aimame juba, kus oli germaani ja kelti rahvaste, isegi indo-euroopa rahvaste päriskodu, näeme Euroopas suuri rahvarändamisi paar aastatuhat enne seda, mida oleme harjunud suureks rahvarändamiseks nimetama, ja oleme valmid Euroopa vaatepunktilt Idamaa suuri ja valdavaid kultuuriloolisi küsimusi lahendama. Ja meil on kindel tunne, et kõik see veel korda läheb, sest meie noorel teadusel on meetod, mille tagajärjed on kord korra järele kontrollitud.

Uurijate temperament on kahesugune: on romantikud ja on klassikud. Esimesed on impulsiivsemad, nad nagu viskavad iseene ümber ülesandeid ja ideesid teistele edasitöötamiseks, teevad tööd suurte probleemide kallal, tõmbavad intuitsiooni abil suured sihtjooned ja astuvad jälle uue küsimuse juurde. Nende teoseis on vigu ja nende tähtsus on peaaesjalikult impulssides. Klassik töötab aastaid vahet pidamata, tungib detailidesse ja loob töö, mis kunagi ei vanane, mis on läbi töötatud ja detailideni küps. Väga haruldast tuleb ette, et ühes inimeses ühenduksid nende kahe tüübi paremad omadused. Montelius on niisugune. Temas on romantiku vaimustus ja intuitsiooni oskus, temas on klassiku sügavad teadmised ja üksikasjade kindlus, ta uuris suuri küsimusi ja detaile ja just selle tõttu jääb ta elama mitte ainult oma teoseis, vaid ka ideedes. Ta oli teadusemehena igas suhtes haruldane mees.

Kui ma tahaksin Monteliuse tähtsust milgi viisil piirata, siis oleks see vast nõnda, et mainin, et kronoloogiliselt rühmis kiviaeg jäi temale võõrappolseks, ehk ta ka sellest on tähtsaid töid avaldanud, geograafiliselt jälle Ida-Euroopa. Geograafiliseks piiriks tema uurimisis oli peaaesjaliselt vana Vene piir. Sellest lääne pool oli ta suvereenne, sellest ida pool mitte kindel. Ta on avaldanud paar artiklit Soome, Eesti, Latvija ja Poola arheoloogilisest nähtusist, aga need on tema nõrgemad, sest ta ei suutnud valitseda nende maade materjali ega tunnud seda. Eurasia septentrionalis'e arheoloogilist tagaseina, millelt need küsimused paistavad. Ka selle imeliku inimese võimalused ei olnud piirita.

Isikuna oli Montelius imponeeriv, välimuselt tore ja proportsionaalne, representeeris hästi ja ka meelega, oli hea kõneleja ja organisaator, tuntud igal pool isiklikult, sest et ta reisis alati. Ta oli mitmes suhtes uue aja viking ilmahaaravate huvidega.

A. M. Tallgren.

Puudused uuemas eesti luules.

7

Vaadeldgem nüüd puht-stiililisi põhjusi.

Nii heljuvat ja ebamäärast asja kui stiili on üldse raske analüüsida ja ta tegureid määrata. Stiil teeb meie tundes teatava mulje, mida siis selle tundega tajume ja hindame. Raske aga on selle tundemulje põhjusi mõista ja täpisealt rehkendada. Stiilist tuleva raskepärasuse ja segasuse põhjused, näib mulle, võiks tagasi viia ühele või mõlemaile kahest üldisest vastakasest pahest: väljenduse puudulikkus, nappus ja, teiselt poolt, väljenduse üleliigsus, hüpertroofia.

Puuduliku väljenduse all tuleb kõigepealt mõista sõnastuse ebakohasust, ebatäpisealsust, ebamäärasust: sõnad ei vasta hästi mõttelle, ei väljenda õieti ja selgesti just seda, mida on mõeldud, või väljendavad seda kohmakalt, abitumalt. Et see arusaamise hõlpust kahandab, selle lõngale korruga nagu vembu või sõlme sisse lööb, on arusaadav. Näituse seesugusest ebatäpisealsest ja kohmakast sõnastusest pakub:

Jääb vastus kurku, kurblik võru käima suule.

Visnapuu, Käoorvik lk. 23.

Niisugune ebaloomulik ja kohmakas sõnastus ja ütlemissviis sünnib sageli riimi püüdmise sunnil, nagu seda riimide puhul juba nägime („kistud riimid“). Seal toodud näituste lisaks veel järgmised:

Ja meeleheit kui tuleb salvama,

Kas süda saatusel siis alistub?

Kas selles pääsmine vast palistub

Ja surm ei tule elu halvama?

Visnapuu, Jum. Ene! lk. 71.

Meie kodu mere laias käärus,

mere teed, mere veed.

Meid ei kõlda mannerde nõrk määrus,

kitsad teed, ahtad veed.

Visnapuu, Talihari lk. 63.

Ühtlasi on need ka häiks näiteiks ebamäärasest sõnastusest.

Teiseks võib väljenduse puudulikkus ja sellest järgnev tumedus seista sõnastuse ülilühiduses, lakonismis. Sellest pakub eriti Visnapuu luule küllalt näitusi:

Neist mälestusist, unedest
Jasmiin, karmiin, asuur ja toom
Ning naine, välke valge loom,
Neist mälestusist unedest.

Visnapuu, Jumalaga, Ene! lk. 57.

Ja see on Visnapuul iseseisev, kahe punkti vahel olev lause!

Seesuguse lakonismiga on siis peaaegu paratamata ikka ühenduses mingisugune sidetus, katkelisus, mis sellest tuleb, et siduvad vahelaused ja -mõtted puuduvad; on olemas vaid üksteise järele paigutat üksikud mõtted ja kujutelmid, kuid millede ühtekuuluvus ja vahetkorrad tumedaks jäävad puuduvate vahemõtete ja -lausete tõttu, mis neid seoksid ja seletaksid:

Ükskord tõusen, teistkord vaon
näoga porri, näoga nutta.
Tõusta ikka: nutta, nutta.
Kuhu tõusen, kuhu, vaon?

Visnapuu, Tallhari lk. 39.

Mis ühenduses „nutta, nutta“, jääb tumedaks.
Otse eeskujuline näide ses suhtes on luuletus „Poeet“.

Õõmeelik, päivameelik.
Aeg murelik,
aeg surelik!
Maakeelik, taevakeelik!
Päev hukka sai,
õõkojo sai.
Aeg imelik,
aeg pimelik.
Õõhukka sai,
päevkojo sai.
Meel muren veel,
ei sure veel!
Hing valulik,
hing palulik.
Ei sure veel
meel muren veel!

Visnapuu, Hõbedased kuljused, lk. 13.

Siin on üksteise otsa sidetumalt lükit rida sõnu ja natuke lauseid. Teise samasuguse hea näite pakub Visnapuu luuletus „Raskuse vaimoga“.

Sügavusvaimoga,
tontliku aimoga,
jumala vallato,
Ah, sina tallato,
kodo ja vallato,
kavva käid ümber palve ning laimoga!

Midagi hakata,
sedägi jätkata
vande ja palvega.
Magada talviga,
pühitset salviga,
kaheks oma südä kahele hakata!

Südame kosutus,
elutee osutus!
Hammasten hirnua,
hingede kirnua
tõsta luu virnu ja
itsita noorusetule kadakasosutus!
j. n. e.

Visnapuu, Hõbedased kuljused lk. 33.

Lugejaile on see paljas mõttetu sõnade mulin. Nii-
viisi tehakse endalle luuletamine äärmiselt kergeks. Nii-
viisi võiks igaüks luuletada. Seesugune „stiil“ on juba
mingisugune ulakus, sest milleks muuks kui ulakuseks
nimetada ja mille muuga seletada otse tahtlikult lohakat,
segast, sidetumat väljendust ja sellega koketeerimist.
Ja seda ulakust on Visnapuul palju. Üldse teatav ulakus
on Visnapuule koguni iseloomuline ja ta koketeerib sellega.
Ulakuse näiteina võiks mainida veel järgmised ta luule-
tused: „Talvõhtune ringmäng“ (Jumalaga, Enel lk. 37),
„Oktoobri õhtu suurlinnan“ (Hõbedased kuljused lk. 15),
„Kevade külan“ (samal lk. 37) ja samas kogus veel kõik
„Kõnelused Issandaga“. Ja meie vaene publik omas naiiv-
suses ja harimattuses tunneb kõige selle sodi ees suurt
aukartust ja on vaimustet.

Üks näitus seda sorti luulest:

Sireli.

Sireli torkas püssirauda.
Sireli, sireli.
Palju on sõpru langend hauda,
Sireli.

Sirelis seisis, valvas vaenlast.
Sireli, sireli.
Sirelit kevad puistab kaenlast.
Sirelit.

Sirelit kodu akna taga.
Sireli, sireli.
Sirelit Eo! uinu, maga!
Sireli.

Sirelis sõda, sirelit kanda
Sireli, sireli.
Sirelit raua vastu anda.
Sireli.

Sireli torкас püssirauda.
Sireli, sireli.
Palju on sõpru langend hauda.
Sireli.

Sirelit kodu! Sireli tarju!
Sireli, sireli!
Sirelis kodu — sõduri varju!
Sireli.

Sirelist õnne! Kakskorda nell.
Sireli, sireli.
Sirelit sulle võõras ja veli.
Sireli.

Visnapuu, Tallhari lk. 30.

Isegi siis, kui siin oleks tahet sõnaga „sirel“ saavutada mingit puht-kõlalist ja sellega ka meeleolulist muljet, oleks ometi pidand muude vahesõnadega moodustama mingisugusegi mõistlikuma ja enam seotud mõttestiku. Nüüd aga mõjuvad need mõttetumalt ja sidetumalt visat vahelaused eksitavalt, irriteerivalt, ja kogu „luuletus“ on kui kellegi vaimuhaige lapsik jampsimine. Visnapuul muidugi ei tule see segasus vaimuhaigusest, vaid lihtsast, temale iseloomulisest ulakusest ja iseäratsemisest odavate abinõudega. Tähelepanдав siin on veel see, et ta niisuguses mõttetumas luuletuseski terve salmi kordamiseta läbi ei saa — nii suur on tal värsside tegemise jõuetus.

Väljenduse katkelisuse ja sidetuse kategooria all mainitagu veel Visnapuu „Puistas aseme“ (Käoorvik lk. 49), „Varajane mure“ (samal lk. 47), „Salmid jumalakutsikast“ (Hõbed. kuljused lk. 35).

Katkelisust ja sidetust laiemas ja üldisemas mõttes tuleks õigupoolest nimetada kompositsiooni, plaani veaks, halvaks kompositsiooniks, kus üldisemad ja vähemad, detailmõtted mitte küllalt nii ei ole korraldet, et nende ühendus annaks selge ülevaatliku pildi, kust peamõtte selgena välja paistaks. Selles mõttes patustavad väga paljud meie käsitletavate luuletajate luuletusist.

Kompositsiooni nõrkuse liiki tuleb lugeda enamasti ka väljenduse üleliigsust. See esineb eriti selles, kui min-

git kõrvalist, detailist mõtet on tarbetumalt arendet, välja maagit, üksikasjaliselt kirjeldet, näit. järgmises salmis:

Ma põletin sul kire tõrvalondid,
Mis tulikuumasid ja sädelumistasid öö ees,
Ning haprad varjud nagu hirmund tondid
Su näost üle kihutid, kui oleks kiire töö ees,
Mis tuleb lõpetada kikka kirgmiseni.

Visnapuu, Amores lk. 53.

Harilikult aga on seda juba paljas üleliigne võrdluste tarvitamine ja kuhjamine, seda enam, kui need võrdlused on liig otsit, kistud, asjast kaugelle viivad ja seetõttu vähe esilemanavad, nagu peenutsemise vaatlemisel nägime. Järelikult võrdlustega peenutsemine ja iseäratsemine toob sageli ühes ka tumeduse ja segasuse hädaohu. Underi luuletuste raskepärusus (eriti „Verivallas“) tuleb suurelt osalt võrdluste hüpertroofiast ja paradoksaalsusest. Sest nagu juba selle puhul ülemal seletet, kisuvad seesugu võrdlused ja liiatigi veel nende kuhjumised tähelepanu päris sisult ja mõttelt kõrvale, millest siis jääbki segane, ebamäärane mulje, ja selle tagajärg: luuletus tundub igavana. Üks näitus:

S u r m.

Taevas on verine tähist ja siniseks näpistet kuust.
Hinged on pigistet hoonete lahha, mis kivist ja puust.
Paljud on ärkvel, paljud on valvusest vallali ega ei maga.

Surmastik tärisev purskab masinaist, elustet vihast,
Kargab tuhandest tupest: põgeneb elu hoigeist õonestet lihast.
Surm on nii lähedal, surm on mahasaand õues,
Surm on kõrvale kambrisse roomanud — surm su enese põues.
Under, Verivalla lk. 10.

Seesuguste võrdlustega mänglemine mõjub seda tumes-tavamalt, mida ebamäärasem ja õhem on sisuline idee ise. Ja nii paljud meie modernistide luuletused pole muud kui ebamääraste või suuresõnaliste lausete või ülespuhut ja otsit võrdluste tegemine või väga suurt sügavust taotelevate mõttemõlgutuste tegemine õige õhukesest, ebamäärasest ja peaaegu olemattuseni tühjast sisust. Iseäranis on osav seda tegema Reimann. Juba ta luuletuste pealkirjad näitavad seda: „Vaikus“, „Melankoolia“, „Intermezzo“ jne. Vaikus näituseks on väga ebamäärane aine, Reimann aga on sellest luuletand alapealkirja all „Igapäev“.

Mu Vaikus räägi! Õnnes ikka vaiki vaja:
ta arg kui puurilind, kui kerge värihein, —
võib peletada iga poolik sõna kaja!

Siis käärib hingi kaua peidusholtud vein
ja tundmatusest mõtted langevad kui kaste,
kurbõndsad omis peenustes kui ilu lein.

Ja hinged liginevad: ainus kerge aste —
kõik kaunis tuleb meele, mille peitnud siin
me sõnadega endiltki ja nagu laste

õhkunistusi ikka otsind, hinges piin.
Oo, vaikus, räägi õnnetusis, leinas, valus:
ei püreta neid kahetsuste terav viin,

vaid uutes sügavustes nagu ohvri salus
hing endas leiab jälle kustumatu tee
ja tunneb seletuna; see on vastne alus!

Hing vaiki, et ei jälle enda vastu tee!

Reimann, Vaikus lk. 8.

Mingisugused ilusad mõtted ja laused, kuid üldine mulje on midagi ebamäärast, tuhmi. Kui oled lugend, ei mäleta enam midagi kindlat; nii palju tead, et lugesid mingisuguseid kõrgeid sõnu ja et on tahet kirjutada midagi peenestiililist ja intiim-luulelist. Mõtteline mulje on null. Isegi meeleoluline külg on liig äärjoonetu ja vaag. Pealegi tundub ses nagu natuke teatavat literatuurlikkustki. Kõik see teeb, et seesugune luule jaksab vähe kõita lugeja tähelepanu, mis millegi taha kinni ei jää. Loed, näed ridu, sõnu, lauseid, üksikuid ütlushi ja võrdlusi, kuid kogu pilti ei saa ja seepärast tähelepanu ei saa koon-duda, vaid läheb laiali, mõte libiseb hajameelselt üle ridade, ja lõpptagajärg on see, et kogu see luule tundub mõjutuna ja, mis kõige pahem, — igavana.

Samuti on lugu ka peaaegu kõigi Underi luuletustega kogus „Verivalla“ ja mitmete Semperi luuletustega, eriti ta kogust „Pierrot“. Loetagu näit. Underi (kogus „Verivalla“) „Vaikus 1, 2 ja 3“ (lk. 38—42) või „Hingetund 1“ (lk. 52), „Urbepäev“ (lk. 64), „Mu süda laulab: Laula!“ (lk. 67), „Inspiratsioon“ (lk. 71), „Tulevik“ (lk. 75). Kõigist ime-likest ja iseäratsevaist võrdlusist hoolimata, mis üksikuina küll tähelepannu torkuvad, jääb neis luuletusis tervik ometi uduseks ja kahvatumaks, mis meie meele ei lõiku. Üks näitus:

Tulevik.

Olnd tühjaks söödud südame suur valusõim,
Huntlased-mured laastand aju viljaia.
Nüüd üle haudu koltund jälestuste
Kui õõtsuks Viimsepäeva pasunate hüpe:
Uus kuskil kuhjub küllastuste vihke põim,
Uus tund, oo: uute tuulte jõgi kipub maija.

Läind päivi-ööde takjad kisun rinnast
 Ja naeratusel okkad kurbe mälestuste,
 Nad heidan Styxi möödanevva rüppe:
 Ja südameni künivade laini palistused
 Kuis uhtuvad ja ühes viivad roidund alistused,
 Mu vere surnud, mahamaetud linnast.
 Tund valge, neitsilik, kristalline. Uus ootust hõõgub tarre.
 Hirm magus kõditab mu aimu uuest aast:
 Ja loobumuste sammaldanud paost
 Koit-allikalle tõstan vastu käsivarre.
 Võet kaelast katsumisetunni õudne kõis.
 Ja'ks selgeks, kindlaks altar-astmel uuel puhkeb huulte õis.
 Noor aeg mu juure astub: pilgu valla suudleb pisar-rahest.
 Oo, tule, tõuseng, tegutund! Teed tasandet ja silut.
 Ma täitsa olen kõrv ja haarav kätepaar ning silm ning süda,
 Sind kiitv suu, kel pühitsuse jagand Kõlmeinglipäeva
 vaiksed ilud.

Aeg uus, tund eedenoor: oo tulevik,
 Eks surematu ole üks meist kahest.
 Või mõlemad? Ehk on me õhin üks? See särav värin, mida
 Viib üle hauapiiri jumaluse tiib — suur igavik:
 Aeg uus, tund eedenoor, suur tulevik!

Verivalla lk. 75.

Sest luuletusest, tõsi küll, jääb lugejalle vähemalt see üldine mõiste ja mulje, et luuletaja hõiskab uuele ajale vastu. Kuid see on liig ebamääraselt üldine mõiste; detailid peaksid ka selgemad olema, ent need, eriti kogu esimeses suuremas osas, jätavad segase, sisutuma mulje. Ka üldises mõttes ebamäärasena mõjub järgmine, nimelt „Hingetund 1“ (Verivalla lk. 52).

Hingetund 1.

See väike rohi ulatab mu näoni,
 Mu süda künib oksadesse käoni,
 Ta hüüde küsimusse, sellest kõrgemale
 Viin oma igatsuse valge ohvritalle,

Ning silmi väänetest, mis looklevad mul ümber ihu,
 Nüüd kerkin ootev nagu tühi pihu:
 Järsk lahtlütlemine tunnist kitsast —
 Lõhn lendlev, pagev küürus orjavitsast.

Kui jalge all teed fooksvad tihnikusse,
 Pean longus pääga järgima neid usse?
 Kes nihutas mu käte usaldusest parda?
 Kuid imelik: ma tiivustet, ma õnniski, ei karda!

Suur torne ihkav avarus nüüd algab alles:
 Ju kumabki neis võorustes, neis halles,
 Uus valgusveri: allikate iha!
 Joob — januneb ja joob mu põuamuldne süda.

Kahju, et ma ei kehta nende pikkuse pärast tsiteerida näit. „Urbepäev“ (lk. 64), „Vaikus 1“ (lk. 38) või „Inspiratsioon“ (lk. 71); need oleksid udususe näiteina veel paremad ja iseloomulisemad.

Mitte halvemaid sellekohaseid näiteid leiaks ka Semperi luulest, eriti ta kogust „Pierrot“ (kogus „Jäljed liival“ on ta selguse poolest paranend). Tsiteerida võiks „Keskpäevane“ (lk. 29), „Notturmo“ (lk. 31), „Õised tuuled“ (lk. 33), „Valgustund“ (lk. 36), „Piirid“ (lk. 40), „Liikumata tunnid“ (lk. 47), „Tuisk“ (lk. 58), „Hommikune“ (lk. 60), „Õhtune“ (lk. 61). Olgu neist üks, sest et lähem, siin ära trükit:

Hommikune.

Kurnand mind kuristik õine, kududes udude võrku:
paigale võlutud rauged vapruste löökide löök.
Eemale kaeblikust nutust, nõõrivast hüüete kurku!
Taevasse krampides visku, mässude veretav leek!
Nõrkused roomavad pakku, liginud unede lõpp.
Altari koitanud rüppe päikene puserdab verd.
Häitub õõ unede tants; kiirgavaist lõketest krants
palmitseb võitlevaid päid; hulluses pudeneb kants
loidunud himude kaitstud. Mahuta rinda mell merd,
takistuslustine kirk, õhutud Tõrvakse verest!
Siruta kiskjana küüni maailma lõõmavast kerest,
viruta võitude virus kaugele unine kuu
sina, o Päikene võimas, laotuse verine suu!
Lõhu kõik lootused aprad, murra jõukambritel riiv,
alale jäta veel tiib, uhkuse tipule viiv!
Sinuga kilata taevas, lõõmata põrgute lees,
luidata pilvede villas, mässata tungide õõs,
tantsida taarnate pääl, horitsontide, agude kees!
Päikene, eeteri sees, okeaanide tuisavas vees!

Pierrot lk. 60.

Jälle suuresõnalised ja drastilised üksikud ütlused ja pildid, mis aga ühiseks, selgeks, tervikuks ei koondunud; kõik nagu valgub laiali, jääb segaseks, reljefitumaks, mõjutumaks.

Seejuures hakkab ikka enam selguma, et selles ebamäärasuses ja udususes süüdi ei ole mitte ükski väljendus, sõnastus, stiil, vaid ka väljendatav ise, see on mõte, meeletud, sisu. Mitte et see ainult oleks udune — sisu võib teatava määrani udune olla —, vaid seda (sisu, mõtet) pole sagedasti õieti olemaski! Siin vaja lähemalt seletada. Asi on nimelt selles, et peasi luuletöö loomisel on see, mida parema sõna puudusel võiks nimetada sisemiseks nägemuseks, see on selle mõtte, sündmuse või meeletu läbitundmine ja ideaalne ettekujutus, mida sõnalise väljenduse abil tahab ka teistele samal kujul „vaimusilmaga“ nähtavaks ja tunta-

vaks teha. Seejuures on soovitatav, et luuletaja teadvuses koguni selle saavutatava väljenduse jume ja laad ja ettekujutatav mulje, nii palju kui võimalik, vähemalt peajoonis, selgena ta ettekujutusele projitseeruks. Selle projektsiooni tegelik teostamine, s. o. luuletöö üleskirjutamine on jälle ise töö, mille detaile on võimatu esialgses üldises ettekujutuses ette näha, vaid mis luuakse siis vastavalt mingisuguse detail-inspiratsiooni abil. See sõnastuslik realiseerimine oletab koguni iseäralist, spetsiaalset annet ja osavust ning maitset. Selle kohasusest ja ilust ripub palju luuleteose väärtust. Siiski, mida intensiivsem ja selgunum, differentseerunum sisuline nägemus, seda tihedamana ja detailrikkamana juba projitseerub kavatsetav väljenduse nägemus, ja sellest juhitud ja orienteeritud ning inspireeritud seda kindlamini, tabavamalt ja leidlikumalt töötab siis sõnalise väljenduse tegevus.

Tõepoolest, kui kellegil on ütelda midagi tõesti iseäralist, huvitavat, valdavat, mis temas vägevana pakitseb, siis õnnestab tal ikka viimati seda teistele sõnade abil tajutavaks teha¹⁾.

Ja niisugusel korral ei pane ta lugejat nägema mitte väliseid sõnu, lauseid, võrdlusi, vaid just seda sisulist nägemust, mis temas on olnud. Järelikult esimeses joones on tähtis luuletajas olev tundmus ja sisuline (ning osalt ka vormiline) nägemus.

Võtame lihtne näitus. Oletame, et kellegisse üks päikese loojaminek on teind sügava mulje; ta on selles tähele pannud isesuguseid varjundeid, see on temasse sisendand iselaadseid meeleolusid, ja seetõttu on temal kõigest sellest harukordselt intensiivne ja differentseerund ning sisukas nägemus. Ta tahab seda kujutada luuletuses või proosas. Ta peamine püüe on siis seda nägemust sõnadega tõlgitseda, lugejat ka seda sel kombel nägema ja tunda panna. Siis loomulikult ei hakka ta mitte võrdlusi võrdluste pärast või ilusaid ja peeni sõnu tarvitama, et nendega iseäratseda ja peenutseda, vaid kogu ta hool ja püüe on selleks sihitud, et kas sõnad ja võrdlused hästi „edesi annavad“ ja suggereerivad seda, mida ta omas hinges näeb ja tunneb. See täheleb, võrdlused ja üldse stiil on tal täiesti sisulise väljenduse teenistuses, sellele

1) Üks prantslane on ütelnud, et kui keegi tundelise südamega naisterahvas kellegile kirjutab oma armsa isiku surmast, ta seda siis teeb nii südamesse tungival stiilil, mida ükski elukutseline kirjanik kätte ei saavat.

alistet. Luuletaja, kes niiviisi oma aine ja töö kohta suhtub, see, kui tal ka ühtlasi on intelligentsi ja maitset, iseenesest ja loomusunniliselt hoiab kõigi stiili banaalsuste, labasuste ja peenutsemiste eest. Niisugusel korral võrdlused tulevad spontaanselt, autori leidlikkuse üliküllusest ja on siis ka tõesti kohased parajas paigas ega tundu tehtuina, otsituina, liig teadlikult ja vahest nagu karvupidi ligi kistuina¹⁾). Niisugustes tingimustes tekkind luuletus on siis ka eht ja aus nii sisult kui vormilt, ent ainult ehtne on ilus ja mõjuv²⁾).

Meie uuemate luuletajate poese aga lugedes tekib nii mõnigi kord kartus ja kahtlus, et see luuletaja hinges olema pidav sisuline külg — mõte, meeleolu, nägemus, — on nõrk, pealiskaudne, kahvatu, peaaegu olematu³⁾). Kui niisugune luuletaja hakkab näit. päikese loojaminekust luuletust tegema, siis võib juhtuda, et tal sellest ei olegi mingisugust intensiivist ja omapärast nägemust või meeleolu, vaid ta võtab selle üldiselt, shablooniliselt, nii ütelda abstraktselt, ja sel korral pole tal sõnadega ka midagi tõlgitseda, mitte midagi maalida, sõnu aga tuleb siiski teha. Ja ta teebki sõnu, teeb sõnu sõnade pärast, teeb võrdlusi võrdluste, stiili stiili pärast. Ta teab abstraktselt, et päikese loojaminek peab suurepärane, lõõmav, värvirikas ja

1) Ma ei eita, et ka otsit, tehtud, affekteerit stiil võib teataval määral huvitav ja seetõttu teenuslikki olla, kuid siiski kõige meeldivam ja väärtuslikum on spontaanselt ilus stiil, see, mida lugedes lugejas on tundmus, nagu autor ei olekski teadlik, kui ilusat stiili ta kirjutab, nii näib see tal iseenesest tulevat ja nii näib ta peamine huvi ja tähelepanu väljendatavas sisus kinni olevat. Kui aga lugejas kujuneb tundmus, et autor ise oma stiili liig imetleb ja meeleheaga vaatleb ning maltseb, siis vähendab see märksa lugeja maitsemist ja vaimustust niisuguse stiili kohta.

2) Ma ei vähemutki sellega pretendeeri täpipealselt ette kirjutada luuletuse loomisprotsessi ja meetodi. See olgu minust kaugel. Ja enne kõike, ärge saadagu sellest nii aru, nagu tahetaks luuletamisprotsessi sellega väga teadlikuks ja mõistuspäraseks teha. Loomisprotsess võib sündida ka enam-vähem alateadlikult, nagu see sünnibki luuletajail „Jumala armust“. Ja niiviisi vahest tulebki luuletusse rohkem värskust ja luulet. Pealegi õige lühikestes lüürilistes luuletustes, mille sisuks mingi meeleolu, võib teadliku mõistusetöö abi muidugi veel seda väiksem olla, sest kõik võib sõnastuda silmapilkse detailinspiratsiooni abil. Siiski see meeleolu ise, millest luuletetakse, peab luuletajas ometi olema; ja mida intensiivsem ja eristunum see on ja mida tõsiselt huvitavam see autorille endalle, seda eristunumal ja intensiivsemal kujul tuleb see ka luuletuses nähtavalle, mislõabi viimane aina võidab.

3) Räägitakse juhtumustest, kus luuletaja oma kirjutuslaua taha istub, ilma et veel teaks, millest luuletada, ja esialgu ainult üles saab riimid, millele ta siis alles muid sõnu ja sisu hakkab otsima. Ja hea veel, kui üldse otsib ja midagi leiab.

tore olema, ja seepärast pillab ta siis ka ülilopsakalt kõik-suguseid sellekohaseid sõnu, mida ta teab niisugusel puhul tarvitavat ja millega moodvoolu esteetika järele peenike ja „stiilne“ ollakse, ja siis kubisebki luuletus niisuguseist sõnust kui *purpur, sammet, kuld, vein, viin, kangad, violett, rubiin* jne. Nendega püüab ta meeoleu ette tüssata, kuid see ei lase end ette tüssata, sest niisugune luulesõnastus ei ärata meeoleu, jätab külmaks, on igav. Ilusad ja peenetähenduselised sõnad tunduvad siis maneerlikena, vigurdamisena, sisutumaina. Stiilis ja üldse luules, kunstis petta ei saa.

Ja nii on lugu paljude meie modernistlike luuletajate poesidega: nende sisuline külg on luuletajale olnud ükskõikne, tuhm, see ei ole mitte tõsiselt isiklikult läbi tuntud, ilma sisemise nägemuseta, vaid sageli nähtavasti ainult abstraktselt, ükskõikselt käsitet, sest et literatuurlikult ja snobistlikult omandet, ja seetõttu ei pane nad lugejati midagi sisemiselt nägema ja tundma, vaid lugeja näeb vaid väliseid lauseid ja sõnu, ja seepärast tunduvad niisugused luuletused uduseina, segaseina ja igavaina. Need luuletused seevastu, kus nad oma tõelisi elamusi ja tundeid kujutavad, on enamasti üsna selged, nii näit. Semperi kogus „Jäljed liival“ need luuletused, milles poeet kujutab oma reaalseid elamusi, ja samal põhjusel ka mitmed Underi sonetid ja mõned luuletused ta kogust „Sinine puri“. Ka mitmed Visnapuu luuletused on selged, kus ta oma tõelisemaid tundeid kujutab ja seda nimelt otsekoheselt, lihtsasti, ilma vigurdamiseta ja kõrvaliste väänlemisteta, näit. „Oo, nukker peni“ (Amores lk. 67), „Mälestused suvest II“ (Amores lk. 51). Muidu selge ja vahest ehtse luuletuse „Loobumus“ (Amores lk. 75) rikub ta aga selle segase ja ebaehtse ning ükskõikse lõpuga.

Üldiselt selge selle vastu ja teistega võrreldes sündimatu, loomulik ja ladus omas sõnalises väljenduses on Barbarus. See tuleb sellest, et ta oma võrdlustega ja üldse oma stiiliga nii ei peenutse ega vigurda, vaid lihtsalt oma ainet püüab arusaadavalt sõnastada versifitseerit vormis, milleks tal ka näib olevat teatav sünnipärane osavus¹⁾.

Kes meil aga imelikul kombel on hakand arenema raskepärasuse ja raskmõistetavuse sihis, see on Suits.

1) Selle otsuse võib anda ta senni ilmud kogude põhjal. Hiljem üksikult ajakirjanduses ilmud luuletusis (näit. „Poeem Issandast“ Päeva-lehe lisas „Kirjandus-kunst-teadus“ nr. 22, a. 1921) aga näib temagi hakkavat segasuse ja raskloetavuse poole kalduma; nähtavasti kardab ta oma sennise selgusega mitte küllalt ajakohane ja modernistlik olevat.

Kõik ta uuemad luuletused, mida sisaldab kogu „Ohvri-
suits“, on enamasti kõik stiililiselt raskepärased ja osalt
sisuliseltki raskesti mõistetavad. Mõned stroofid esi-
nevad päris stiilimõistatustena. Paar näitust paljude hulgast:

Ka mööda minnes armsus häälitend me tuju,
lahkelldes kui teist, ei ennast halastand.
Kas olgu naise noore üirikene kuju
või marmortorso, meistermaal ju valastand :
ehk pilgus pilguks virvleud imefluse mulje,
kui üle võõra võre õitsmelõhna hulje
hääteona nimetuna vargsi tuulatand,
kui Muusa äkkierutund meis kuulatand.

Ohvrisuits lk. 14.

Või see teine :

Ei elutarkuse puhtnaiseliku häda,
teekondade ja juhtumiste lehvitus
nii ilal enam vasta purjes rehvitus
kui siis : meel ühe mitmusest veel rikkast paisus,
kui tuuled risti puhunud ju telse kaisus,
Kõik suurendes ta silmis sa ehk suurdunud,
häätegevusest väsiud kui ei juurdunud
roid rahutus mäel, orus ühiskonna mäda.

Ohvrisuits lk. 15.

Kes võib väita, et ta sellest aru saab? See kõik
jääb ometi imelikult ebamääraseks ja nagu peidetuks.
Ma ei usu, et neis näiteis tumeduse tekitajaks on mõtete
segasus ja anarhhia või äraolek (nagu mõnes Visnapuu
luuletuses), vaid viga on puht-stiililine: raskepärane, koh-
makas sõnastus, selle lisaks keelelised raskepärased (eba-
reeglikordne sõnadekord), ka mõtete liig peidetud, nagu
ääriveerine, mõistamisi tehtud väljendus.

Niisuguseid Suitsi luuletusi lugedes ja uurides tuleb
meele vana ladinakeelne luule, mida omal ajal lugesin.
Seal ka olid mõned kohad imelikult segased ja rasked aru
saada: üksikuist sõnust ja vormidest said küll aru, terve
keeleline külg oli selge, aga selget kindlat mõtet, mida
need vormid pidid väljendama, ei saand iga kord kätte,
ehk küll neid uurisid kui mõnd algebra-ülesannet. Ainult
üksikasjaline kommentaar ja sõnasõnaline tõlge aitas nii-
sugusel korral raskusest üle saada ja selgitas tumeduse.
Nüüd pean tunnistama, et Suits on peaaegu raskem kui
Horatius või Vergilius. Kuid mis ma ütlen Horatius ja
Vergilius, need on Suitsiga võrreldes selgus ise, vaid võrd-
huseks võiks siin tuua pigemini Juvenaali ja Perseuse,
mida lugeda võib ainult erudiitse kommentaari abil. See-
pärast oleks tarviline, et ka Suitsi niisuguste luuletuste

lugemiseks välja antaks kommentaar. Kõige parem oleks, kui Suits seda ise teeks.

Omaval ajal peeti Ridala luuletusi raskesti-arusaadavaks, kuid peab ütlema, et uuemate Suitsi omadega võrreldes need on selgus ise. Pealegi oli Ridala luuletuste raskmõistetavus osalt juhuslik-keeleline: lugejaile sellal alles tundmata sõnade tarvitamine. Nüüd on siis Suits tume-
duse ja raskepärasuse suhtes Ridala kaugelt ületand. Lõpuks veel paar näidet Suitsi raskmõistetavusest:

T ü ü r i t u.

Kas mõte päeval pilvisel ei raba:
kust, kuhu kõik see elu tüüritu?
Endohverdand kui vangi müüritu,
lokkjuukselise jälgid kleidi saba.

Miks laulad hoituid taga mitme taba,
kel põrand hõljumiseks küüritu,
ei seda, teenijaks kes tüüritu,
tões painutatud armsust ebavaba?

Nii tühjatoimetaja tõustes treppi
kord mölgutand ja kõlksutand vaid keppi,
noort trepisesijat kui teretand.

Pösk kahkjast kütürutaja veretand.
Sööst ülesminejal kui vannet vandu
neil silmil õnnelikka vaatma andu.

Ohvrisuits lk. 67.

Siingi esimesel lugemisel jääb sisuline külg üsna ähmaseks ja see ähmasus tuleb siin ilmselt väljenduse (stiili) raskepärasusest. Sest kui hakata pikemalt mõtlema üksikute lausete kallal, katsudes läbi nende stiilikoore tungida nende sisusse ja siis nende üksikud sisud ühendada ühtekuuluvaks tervikuks, siis saad ikka viimati ka selle sisulise mõtte kätte, mis luuletaja on tahtnud öelda. Kuid niisugusel korral mis mõnu ja luulenaudingut luuletuse lugemisest, mille mõistmiseks tähelepanu ja mõistust nii väga tuleb pingutada! Ja kui seda uurimise pingutust mitte teha, siis libiseb tähelepanu ilma midagi kinni haaramata üle ridade, ja sisuline mulje, mis ometi kõige tähtsam, jääb kahvatumaks ja tumedaks. See tundmus tuleb vahel ka sellest, et mõtted on väljendat nii-ütelda riivamisi, kaugete puudutustega, puudutades asjaolusid, mis ainult luuletajale tuttavad ja ka sellele, kelle kohta need käivad. Hea näituse sellest pakub luuletuse „Ei sulgund veel see ring“ lõpp:

Ei sulgund veel see ring,
kui aimuvad need sunnid.
On möödunud kui tunnid!
Nii imelik on leid,
et aastaiks hüütud neid,
kui läikes ehatähe
saab elavaks see nähe,
mis teine tunnud hing,
ei sulgund veel see ring.

Ohvrisuuts lk. 176.

Üldse meie uusimale luulele on (küll mitte ikka, aga sageli) mingisugusena iseloomustavana pahena omane mingi imelik ladususe ja sileduse puudus ja virilus sõnalises väljenduses ja mingi ümaruse ja lõpuleviiduse (округленность, законченность) puudus üldises stiililisisuliselises ehituses ja väljatöötuses. Paari rea jooksul võib luuletus üsna ladusasti ja siledasti voolata, aga seal korraga konarus mingi kohmaka, raskepärase, virila ütluse või ebamäärase, ebakohase mõtte kujul. Teine kord jälle valgub luuletus oma mõtete pooldest laiali, venib vesiseks, lahjaks. Raske on iga kord ära määrata ja formuleerida, milles see viga seisab; see moodustub vahel mitmest tegurist, stiilist, meeoleolust, mõttest kokku mingiks üldiseks ebamääraseks muljeks, mis enam või vähem tekitab rahulolematuse tunde.

Sellega võrreldes on jälle meie vanem luule üldiselt palju selgem, ladusam ja loogilisem, kuigi see ladusus ja selgus seal sageli on saavutat mõnede muude puuduste, muu seas liig suure lihtsuse, mõnikord koguni labasuse hinnal.

(Järgneb).

J. Aavik.

Joh. Aaviku kirjutuse 6-das järjes (Eesti Kirjandus a. 1921, nr. 12) õiendetagu järgmised trükivead: rida 11 ülalt: 1917, nr. 243, peab olema: 1917. a. lõpul; lk. 402, rida 3 alt: gerund, p. o.: gerunt; lk. 405, rida 16 alt: uuemais, p. o.: lühemais; lk. 408, rida 6 alt: stiilist, peab olema stiililt; lk. 412, rida 11 ülalt: kolm, peab olema: kolmanda; lk. 419, rida 1 ülalt: ses, peab olema: See.

Rootsi mälestused Eestis.

Läänemere tagust maad kutsume Rootsimaaaks ja selle maa asunikka rootslasteks. Ei kutsu ainult me eestlased nii, vaid kõik läänesoomlased. Rootsimaa oma rahvas nimetas maad varem al ajal Sveaks ehk Sveari-

keks; sellest nimest tekkis praegune Rootsimaa nimetus Sverige, Sverge, niisama ka rootslase nimetus svensk. Sellel alusel seisavad muudegi rahvaste Rootsimaa nimetused Schweden, Швеція, Sweden, la Suède j. n. e. Lääne-soomlaste antud Rootsimaa nimetus erineb siis täiesti rootslastele oma ja muude rahvaste nimetusest, just niisama kui eestlaste antud nimetus Venemaale, kuna riigi pärisrahvas maale nime annab Русь, Россія ja selle viimse nime põhjal muudki rahvad.

Yrjö Koskinen katsub väita selle ilme najal, et Rootsi nimi Lääne-Soome keeltes ühine, sõna tekkinud sel ajal, kui Ühis-Soomi veel väldanud (Suomi II, l. 362). J. R. Aspelin sellevastu peab Jordanese nimetatud rosomoonlasi Rootsi nime esiisaks (La Rosomonorum gens et le Ruotsi, l. 8). Uuemad uurijad ei taha hea meelega rosomoonlastest Rootsi algupära otsida, vaid nime teist viisi seletada. Osa Svea riigi rahvast oli muiste kanged mere-mehed. Vikingite (lahtlaste) nime all sõudsid ja purjetasid nad kaugele üle mere saaki saama. Niisugustel saagitteekondadel puutusid nad ka meie maale ja Soome. Oletatakse, et nad iseendid „rothsmen“, „rothskarlar“ = „sõudjad“, „meremehed“ nimetanud. Prof. Thomseni järele hüüti neid laevamehi esiotsa „rolpsman“ ehk „rolpskarla“. Igatahes tekkis uurijate arvamise järele nimest rolps, roths eestlaste, soomlaste ja muude Lääne-Soome sugu rahvaste suus „Rootsi“ nimi (E. N. Setälä, Finnisch-ugrische Forschungen XIII, I, l. 444) ja see Sveast tulnud laevameeste iseeneste nimetus on rootslastele ja nende maale meie keeles tänapäevani jäänud, ilma et oleksime teist nende nime Svea tarvitusele võtnud.

Nestor oma ajaraamatus kõneleb Läänemere tagustest russionidest, kes Ruurikuga, Sineusiga ja Truuvoriga Venemaale tulid ja siin riigid asutasid. (Aastal 6370: идоша за море къ Варягамъ и Руси, сиде бо тія звахуся Варязи Русь). Nendelt Rootsist, õigem Roslageni maakonnast tulnud russionidelt sai Venemaa enesele Vene keeles nime Русь ja mitmes muus keeles Russland.

Vene riigi asutajad russionid olid igatahes Skandinaaviast pärit, nende nimi praegusel kujul tekkis aga vist Soome sugu rahvaste suus. Mitmed tundemärgid juhivad nimelt selle poole, et Русь Soome sugu Rootsigiga ühte sulab. Eestlased nimetasid Skandinaaviast tulnud laevamehi rootsideks, venelased russionideks; eestlased hakkasid nende maadki Rootsiks kutsuma, venelased sellevastu võtsid oma maale

nimeks Ручь nende „russide“ järele, kes Skandinaavias Venemaale asunud.

Rootsi nime ei kannu mitte üksi Läänemerest lääne pool olev maa ja selle asunik, vaid see nimi esineb Eestiski. Kohanimesid tähele pannes puutume tihti Rootsi-nimeliste taludega, küladega, vahel isegi mõisatega kokku.

Rootsi nimi esineb

Tartumaa l.

Võnnu kihelkonnas Kuristal.

Nõo kihelkonnas talu, ka org.

Rõngu kihelkonnas Aakres talu, ka mäed ja sõjavallid.

Kursi kihelkonnas Puurmannis.

Otepää kihelkonnas Neerutis (veski).

Rootsi küla Alatskivil.

„ jõgi, tee ja mägi Kokoras.

Luunja metsas Rootsi sõjakelder, ka linn.

Torma Toikveres niisama Rootsi tee.

Avinurmes Rootsi kääbas.

Võrumaa l.

Rootsi küla Vastseliinas.

Põlva Heimadras.

Vana-Kasaritsas.

Zolga külas.

Viljandimaa l.

Uue-Põldsamaal.

Võisikul Kolga-Jaani kihelkonnas.

Pahuveres Paistu kihelkonnas.

Karulas Viljandi kihelkonnas.

Helmes Rootsi mäeselg.

Pärnumaa l.

Abjas Aliste kihelkonnas.

Õisus Paistu kihelkonnas.

Kihnus.

Pootsis Tõstamaa kihelkonnas.

Rootsi mets Jäärjas, Saarde kihelkonnas.

„ mõis Jäärjas „ „

Peale Rootsi-nimeliste talude veel Jäärjas Rootsi tee ja teine sellesama-nimeline Vändras.

Virumaa l.

Nigulas Miila külas.

Rootsiaugu Nigulas.

„ kuninga haud Kundas Nigula kihelkonnas.

„ mägi Porkunis V.-Maarja kihelkonnas.

„ kana ja kelder Vaasovis Vaivara kihelkonnas.

Landrolle 1694, l. 178, tunneb Rotzipäh küla; see tuleks praeguse kirjaviisi järele muidugi Rootsipää lugeda. Sellenimelist kohta ei tunta meie päevil enam. Nimetatud küla oli praegune Annikvere Jorika küla.

Harjumaa l.

Alaveres Kose kihelkonnas.

Nihatuse Jõe lehtme kihelkonnas.

Raikülas Rapla kihelkonnas.

(kõrts) Mõiguse Jüri kihelkonnas.

Rootsi-neeme Ehasalus Kuusalu kihelkonnas.

„ küla Tohisel Hageri kihelkonnas.

Rootsivere = praegune Hageri kirikumõis, ka Rootsivoore.

Rootsi-Kalavere Maa-Kalavere kõrval Maarduse Jõe lehtme kihelkonnas.

Viimaks oleks veel nimetada Tõlla kivi ehk Rootsi kuninga tõld Ehasalus.

Läänemaa l.

Rootsi mõis Karuse kihelkonnas.

„ küla Kasaris Kirbla kihelkonnas.

„ küla Orus Nigula kihelkonnas.

„ Umbmäe küla sealsamas.

„ küla Reigi kirikuvallas.

Vigalas Vigala kihelkonnas.

Valgus Märjamaa kihelkonnas.

Kassaares nimetatakse 1720 Rootsi talu.

Peale selle tuleks veel nimetada Piivarootsi mõis ja Noarootsi kihelkond.

Saaremaa l.

Rootsiküla vald Kihelkonna kihelkonnas.

„ küla sealsamas.

Tagametsas sealsamas kihelkonnas.

Püha kihelkonnas suur ja väike Rootsi küla.

Tumalas Põide kihelkonnas.

Karja kihelkonnas.

Uue Lõves Valljala kihelkonnas.

Rootsimaa Jamaja kihelkonnas.

Tamsal Muhumaal.

Rootsivere Muhu Suurevallas.

1465 nimetatakse kuskil järve ääres Rotzinpe; muidu koht lähemalt määramata (Briefl. I, 255).

Järvemaal ei ole mulle ainustki Rootsi-nimelist kohta silma puutunud. Kõige rohkem Rootsi-nimelisi kohti leiame Saaremaalt, Läänemaalt, Harjumaalt, muudest maakondadest vähem.

Kuidas niisugust Rootsi nimede rohkust rannamail seletada? Uuemad uurijad seletavad, et meie maal muiste, enne eestlaste asumist praegustele elukohtadele, gootlased asunud. Mitmed katsuvad praegustest Eesti rannamail ja saartel asuvatest rootslastest muistsete gootlaste jälgi otsida. Asuvad ju ometi veel meie päevil Vormsis, Pakri saartel, Osmussaarel ja Ruhnu saarel rootslased, aga ka Noarootsi ja Risti kihelkonnas asub rannamail veel seda tõugu rahvast. Vanasti ulatasid rootslaste asutused palju kaugemale. Niipalju kui teame, asus Hiiu- ja Saaremaal vanasti rohkesti rootslasi, Hiiumaal nimelt põhjapoolses osas, iseäranis Reigi kihelkonnas; keisrinna Katarina II saatis nad sealt välja Lõuna-Venemaale elama, kus nad Vana-Rootsiküla (Alt-Schwedendorfi) asutuse põhjendasid.

Varemini sulasid Saaremaal rootslased eestlastesse. Hjörn oma ajaraamatus teab, et osa sõrvlasi veel rootsi keelt kõneleb, teine osa eesti keelt räägib, kuna nende esivanemad tõendada, nende vanemad ja esivanemad tarvitanud rootsi keelt (Ehst-, Liv- und Lettländische Geschichte, I. 5). Igatahes tunnistab sõrvlaste tüüpus ja riiete mood väga mitmes kohas rootsi algupära; eestlastesse sulamine on mujal Saaremaal juba varemini alanud. Vististi asusid mujal Saaremaal rootslased eestlastega segamini ja vähemuses olles eestlaste keskel sulasid nad nendega hõlpsamini kokku. Oletada tuleb, et Kihnu ja Manija elanikud vanasti rootslased olnud, niisama Muhu elanikud. Naissaarel asusid rootslased, rohkelt eestistatud, kuni praeguse aastasaja teise aastakümne alguseni, mil riigivalitsus neid sundis saarelt lahkuma, kuni nad Eesti valitsuse ajal jälle said loa tagasi tulla. Vististi asusid rootslased ka Osmussaarelt ida pool olevatel saartel; kannavad ju saared rootsi nimesidki, nagu Kokskär, Ekholm, Stenskar j. n. e.

Hjörn ütleb, et Haapsalust peale Pakri saarteni, ehk teise sõnaga Paldiskini, rannamail enamasti rootslased

asuvad. Meie päevil on rannarootslaste arv koguni kokku kahanenud, ainult Noarootsi kihelkonnas puutume nendega suuremal määral kokku. Enne Hjärni aga ulatusid Rootsi asutused rannamail Paldiskist palju kaugemale, ulatusid kuni Kuusalu kihelkonnani; viimases on Soome asutuste mõju praegusel ajal tunda. Võimalik, et muiste Kuusalus ja veel kaugemal ida pool rootslaste jälgi leiti. Jõeletme Rootsi asundusest tunnistavad veel kaks küla nime; üht küla hüütakse Rootsi Kalavereks, teist Maa Kalavereks. Nimed kuulutavad, et ühes külas vanasti rootslased, järgmises aga eestlased asusid.

Mitmed märgid juhivad sinnapoole, et Haapsalust Virtsu poolegi vanasti rootslasi asunud, kui ka ajaloolised teated selle kohta puuduvad. Minu meelest on peale muu Lääne ranna kohanimeses siin ja seal näpunäiteid rootslusest olemas. Igatahes peame Haapsalu ja Virtsu vahel ja Paldiski Kuusalu vahel oletamisega leppima, et neil paigul muiste rootslasi asunud.

Kas peame ranna- ja saarerootslasi gootlaste järeltulijateks lugema? Ajaloolised allikad jätavad meid ses suhtes kimpu. Suurem jagu uurijaid arvab ometi, et saare- ja rannarootslasi otsekohe ei või gootlaste järeltulijateks lugeda. Küll aga avaldavad meie saarte rootslased sarnasust Uuemaa Soome rootslastega. Viimastest teatakse, et nad Rootsist välja rännanud. Piiskopp Miikael Agricola kirjutab Uue Testamendi eeskõnes, tema ajal (1550. a. ümber) arvatud üleüldiselt, Soome rootslased olla Ojamaalt pärit. Ojamaal kõneleb vana jutt, korra suure nälja ajal rännanud hulk saare elanikka Dagaithi saarele. Dagaithi saarest tunneme Hiiu saare ära, mis praegusel ajal germaani keeltes enamasti Dagö (= päevasaare) nime kannab. Eesti Rootsi, Soome Rootsi ja Norrlandi Rootsi murded kuuluvad kõik ühte murderühma. Kõigiti avaldab meie saarte rootslaste, Uuemaa rootslaste ja Norrlandi rootslaste keel palju ühtlust. Kas meie saarte rootslased Uuemaalt ehk Norrlandist välja rännanud ja mil ajal, jääb esiotsa veel kindlalt otsustamata. Tingimata kuuluvad kõik meie saarte rootslased ühte rühma. Noarootsi omad on neist kõige rohkem eestistatud, ja sellepärast, et nad kõige rohkemini eestlastega kokku puutuvad. Vormsi ja kaugematel saartel tuntakse vähemini Eesti mõju. Vanasti nimetati Vormsi saart Hiiurootsi saareks, kuna nüüdsel ajal üleüldiselt saare nimetuseks rootslaste oma nime Vorms, Vormsi tarvitatakse. Oletatakse, et Vormsi saar asunikud Hiiu saarelt saanud ja sellepärast saart hakatud Hiiurootsiks

hüüdma. Noarootsi nime andsid eestlased Haapsalu juures olevale poolsaarele, 19. aastasaja esimesel poolel veel pärisaarele, sellepärast, et elanikud nuga, pussi alati kaasas kandsid. Kaasaskantavate nugade pärast hakati saare elanikka noarootslasteks ja saart Noarootsiks kutsuma. Rootslased ise ja sakslased hüüavad poolsaart Nuckö. Võimalik ometi ka, et eestlased Noarootsi nime „Noa“ rootslaste Nukö, Nuko nimest moodustanud, alguses ehk Nuo ütelnud ja hiljemini Noa. Noale lisati seletuseks veel Rootsi juurde.

Saartest ja randadest kaugemale südamaa sisse ei ole Eesti Rootsi asundused ulatunud. Siiski tabame saarte ja ranna „Rootsi“ nimeliste kohtade kõrval veel kaugemalgi niisuguseid. Rootsiküla vald ja Rootsiküla Kihelkonnas, Rootsiküla Reigi kirikuvallas, Rootsiküla Nigula Orus kuulutavad selgelt, et neis paigus vanasti tõesti Rootsi asundused olnud. Rootsiküla Kasaris räägib tingimata selle poolt, et Virtsu ja Haapsalu vahel Rootsi asundusi esinenud.

Lätlastest ja eestlastest teame, et mõisnikud neid vanasti mõnekorra terved perekonnad vägisi nende kodumaalt kaugemale võõrale maale paigutasid, olgu kas müügi, vahetuse ehk lihtsalt ümberpaigutuse teel. Rootslastega on vist vähem niisuguseid juhtumisi ette tulnud. Rootsis ei ole rahvas pärisorjuses elanud. Meie maa mõisnikud katsusid siinseid rootslasi pärisorjusesse painutada, aga alati leidsid nad valju protesti siinsete rootslaste poolt. Peab möönma, et Vene valitsuse ajal rootslaste isikupuutumatus e õigusi mõisnikkude poolt rikuti (Kodumaalt II, 1. 5), kuna Rootsi valitsus neile nende vanu õigusi mitmel puhul kinnitas. Siinsed rootslased said siiski aja jooksul enam-vähem pärisorjeks.

Vaevalt võime tõenäoliseks pidada, et mõisnikud Vene valitsuse ajal 18. aastasajal rootslasi nende praegustelt asukohtadelt Rootsiküla nimelistesse kohtadesse ümber oleksid paigutanud, nii et need uude kohta elama jäädes oleksid Rootsi küla põhjendanud, s. o. küla, millele ümberkaudsed eestlased asunikkude rahvuse järele Rootsi küla nimeks annud. Palju enam tuleb oletada, et praegused Rootsiküla nimelised kohad juba palju vanemast ajast pärit, ajast, mis mõnda aastasada tagasi ulatub. Raske otsustada, kas ranna- ja saarerootslased juba enne eestlaste asumist Läänemere kaldale siin asunud või alles eestlaste ajal siia asuma tulnud. Hea meelega tahaksime viimast võimalust oletada, aga selle oletamise vastu kõneleb ajalugu, et asjaloolised allikad niisugustest rootslaste kolimistest Eesti

midagi ei tea. Ei aita muud kui otsustada, et Rootsi asundused juba enne 13. aastasada tekkinud, siis ka Rootsi-külad sellest ajast pärit, ehk pisukese erandiga. Võimalik, et Rootsipää küla nimi Halljalas tahab tunnistada, et sinna- maale muiste Rootsi asundused ulatunud. Aja jooksul sulasid rootsi oasides rootslased eestlastega ühte, eestlaste poolt kohale antud nime tulevale põlvele mälestuseks jättes, kuna suuremas hulgas üheskoos asuvad rootslased endid meie päevini alal hoidnud.

Kuna rannaäärsed ja saarte Rootsikülad tingimata endiste Rootsi asunduste jälgedeks tulevad arvata, teeb Alatskivi ja Vastseliina Rootsiküla tekkimise küsimus enam raskusi. Võimatu oletada, et Rootsi asundused kunagi Peipsini ja Setu piirini ulatunud. Niisama ei tahaks uskuda, et ainult rootslased neis viimastes küldes asunud. Ometi pean möönma, et mõni mõisnik niisuguse vägivallateoga orduajal küll ehk toime sai, Rootsi asunikka Eesti rannavaldadest Peipsi äärde ehk setu piirile paigutades. Muidu võiksime veel oletada, et Vene piiri poole Rootsikülasse ehk ainus Rootsi perekond kudagi oli juhtunud ja selle perekonna pärast kogu küla hakati Rootsikülaks kutsuma. Võimalik veel, et varemal ehk hiljemal ajal keegi rootslane küla ostuteel omandas ja küla Rootsi soost omaniku järele enesele Rootsiküla nime päris. Kõigiti on igal Rootsikülal Rootsi nimi tunnistuseks, et seal vanemal ajal enam ehk vähem rootsi elemendiga tege- mist olnud.

Palju rohkem kui Rootsi küladega puutume kodumaal Rootsi taludega kokku. Neid on üle maa laiali.

Kuidas nende tekkimist seletada?

Tingimata on Rootsi-nimelised talud nime kelleltki rootslaselt pärinud, kõige rohkem vististi Rootsi valitsuse ajal. Mõnigi mõisnik laskis enesele ühe ehk teise rootsi käsitöölise tulla ja andis talle tühjaks jäänud talu asu- miseks, harukorral ehk rootsi talupojalegi. Niisama või- malik, et mõisnik mõnele sõjamehele talu tasuks andis. Vanal ajal pidid mõisnikud ju riigile ratsa- ja jalasõjamehi sõja ajal andma. Mõni meie maa rootsi sugu mõisnik asetaski pärast sõja lõppu tasuks teenistuse eest sõjamehe kuhugi talumaale elama. Kes teab, ehk ei kuulunud iga kord sõjamees rootsi rahvusessegi, aga et ta rootsi sõja- väest tuli, hüüdis rahvasuu teda ometi rootsiks, nagu Vene päevilgi mõnekorra, kui ka harva, eesti sõjameest veneks nimetatakse. Rootsi käsitöölise, sõjamees ehk muu vaba

rootslane ei sattunud mõnes vallas enesele talu omandades muidugi eestlase viisi pärisorjaks.

Praegu ei leia me kusagilt Rootsi-nimelistest taludest enam rootslaste jälgi. Rootsi-nimelisi talusid omandavad niisama eestlased kui kõiki muid talusid. Vist ei püsinud rootslased kauemat aega eestlaste seas, vähemalt ei parandanud nad talusid järeltulevatele põlvedele. Osalt kandis põhjasõda ses suhtes muidugi süüd. See sõda pühkis maa elanikkudest puhtaks, hävitas siis ka viimased rootslaste jäljed ühtlasi Rootsi valitsusega. Vene valitsuse ajal asusid aja jooksul Rootsi-nimelistesse taludesse eestlased, kuid endised talunimed keetsid mõne üksiku erandiga edasi, nagu viimsest nähtusest Rootsipää küla nimi tunnistust annab, mis nüüd Jorikaks ümber ristitud.

Nimetada tuleks veel mitu Rootsi kuninga hauda, näituseks Viru-Nigulas Kunda Lammasmäel, Matsalu lahe ääres Hanila kihelkonnas Saastna Põrimäel ja Ridala kihelkonnas Kividepää Puisi külas. Kahe viimase kohta teavad Rootsi muinasjutud, et sinna Rootsi kuningad muiste maetud; Kunda kohta räägib eesti rahvasuu sedasama. Kuna esimese väite tõendamiseks igasugune alus puudub, ei tohi kahel viimisel võimalust salata, et sinna muiste keegi Rootsi suur mees maetud. Kuusalu Ehasalus nimetatakse suurt kivi vahel Tõllakiviks, vahel Rootsi kuninga tõllaks. Rahvajutu järele olnud see kivi vanasti Rootsi kuninga tõld, kuid mingisugusel juhtumisel moondunud tõld kiviks. Võru ligidal Kääpa küla juures on Kuningamägi; seal söönud muiste Rootsi kuningas; ta jälg jäänud sinna kivisse.

Niisama tunneb eesti rahvasuu veel mitu Rootsi kindrali hauda. Näituseks näidatakse üht niisugust Türi kihelkonnas Rõa metsas, teist Nissi kihelkonnas Riisiperes, kolmandat Suure-Jaani kihelkonnas Sürgaveres soo ääres. Ka Tallinna Pärnu maantee äärsete kiviristide kohta teab rahvas, nende alla olla keegi Rootsi kindral maetud; aga ka veel mõne muu kiviristi arvab rahvas Rootsi ülemate mälestuseks olevat püsti pandud. — Jälle teisel, nagu näituseks Roosas Mustjõe kaldal, tunneb rahvas Rootsi kääpaid; sinna olla vanasti Rootsi sõjamehi sõja ajal maetud.

Palju mälestusi Rootsi kuningast, nimelt Karl XII, on ennast Alistes alal hoidnud. Seal on näituseks Kuivsaapa talu, millest rahvasuu jutustab, Rootsi kuningas kaotanud sohu oma saapa ja saanud kaotatud saapa asemele Kuivsaapa peremehelt teise. Teise jutu järele tahetud Alistes

korra Rootsi kuningat kinni võtta; ta põgenenud taga-
ajajate eest ahju ja pääsnud sedaviisi ära. Tänu täheks
kinkinud ta abimeestele talud päriks.

Veel teab rahvasuu mitmes kohas mahamaetud suur-
test Rootsi varandustest kõnelda. Kullamaale näi-
tuseks lasknud Rootsi kuningas koormate kaupa kulda
matta. Viru-Nigula kihelkonnas Lammasmäel, kus Rootsi
kuninga haud, öeldakse ühtlasi ka suur kuninga varandus
puhkavat. Sürgaveresse, Suure-Jaani kihelkonda, matnud
rootslased korra 3 pütti kulda.

Rootsi kuninga pärn kasvab Nõo kihelkonnas endise
Rundsu kõrtsi ligidal. Rahvasuu kõneleb, Rootsi kuningas
lõönud kepi sinna maha püsti, üteldes: „Kui see kepp
hakkab kasvama, saan veel selle maa peremeheks!“ Eks
pärnapuu kepp hakanudki kasvama. See pärn on väga
suur ja jäme ja alt kolme sülla kõrguseni õõnsusega. —
Seda kepi mahapistmise lugu on rahvasuu üldistanud;
veel mõnes muus kohas arvab rahvas Rootsi kuninga nii-
sama olevat teinud. Teisendi järele lõönud Peeter I ja
Karl XII Nõo Pängodis mõõgad maa sisse. Peetri
mõök roostetanud ära, Raudpea mõök jäänud haljaks.

Rootsi kuninga mõõgast laseb rahvasuu Järve
Jaani ennustada. Pilpaid teineteise peale pannes ja
neid mõõkadeks nimetades ütleb ta, et kõige peal Rootsi
kuninga mõök seisab. Et Rootsi siin aga mingisuguse
kohanimega ühëndusesse ei astu, ei peata ma siin pike-
malt, niisama vähe kui rahvasuus elavast „vanast heast
Rootsi ajast“ rohkem räägin.

Teisendi järele lõönud Karl XII ja Peeter I pärast
rahutegemist kumbki tõlla tammise tiislipuu maa sisse püsti.
Rootsi Raudpea tiislist kasvanud kahar tamm, Peetri tiisel
mädanenud pea ära. Viljandi lähedal kasvab suur
tamm. See hakanud Karl XII maa sisse löödud kepi-
st kasvama. Niisamasugust lugu kõneldakse Rõngu kihel-
konna Tamme talu paari vana tamme kohta. Need istu-
tanud Rootsi Raudpea, üteldes, et kui need tammed hak-
kavad kasvama, maa Rootsile tagasi saab. Niisama olla
Raudpea Laiusele puud istutanud.

Elva ligidal Vapra mäel kasvab päratu pärn. Sel-
lest kõneldakse, et kuningas Gustav Adolf selle
istutanud.

Jüri kihelkonnas Vaida mõisa heinamaal on Ku-
ninganiidu mägi. Selle mäe kohta teab rahvasuu
kõnelda, et pärast Rootsi sõda Rootsi, Daani ja Vene
kuningas sellel mäel Eestimaa kohta lepingu teinud.

Pärnumaal vähemalt räägib rahvasuu „põhjanaanlast“, selle nimega maailma tuleviku vägevat põhjariiki ära tähendades, kes kõige maailma enese alla heidab. Ühtlasi seletatakse seda põhjanaela Rootsi riigiks. Vana rahvas räägib veel, me olla „Rootsi vangid“ Venemaal ja et Rootsi kirikutes iga pühapäev meie vabastamise eest Jumalat palutakse.

Mitmes kohas Eestis nimetatakse kuldnokki rootsvarblasteks. Taevas näitab rahvas Rootsi hobu, Rootsi oda, Rootsi varrast. Wiedemann seletab esimest Gestirn des kleinen Bären, kaht viimast aga Gürtel im Gestirn des Orion. Taimeriigis esinevad Rootsi punad = Hypericum L.

Kaubanduse alal tuntakse Rootsi riidet, riidet, mis tugev ja vastupanev. Vist toodi riidet vanemal ajal Rootsist; uuemal ajal vähemalt valmistatakse seda riidet Soomes, kust teda meie maale tuuakse.

Laialt tarvitab rahvas kõnekäändu: Roots roal. Palju täielikumalt, vanasõna kujul esineb seesama ütlus Soomes, kus see järgmiselt kuulub: Jo nyt on ruotsi ruualla, venäläinen vellingillä, musta kansa murkinalla (A. A. Koskenjaakko, Sananlaskutkimuksia, I. XXXV). Nimetatud vanasõna on ajalooliste sündmuste tagajärjel sündinud, minu arvates pärast orduriigi kokkuvarisemist, mil rootslased, venelased, tatarlased ja poolakad tulid meie maalt saaki saama, meie maad eneste vahel ära jagama. Hämaraks jääb, keda rahvasuu „mustaks rahvaks“ nimetab, kas poolakaid või tatari sugu rahvaid. Poolakad vähemalt nõudsid enestele maad, kuna tatari sugu rahvad venelaste lipu all esinesid. Võimalik ometi, et vanasõna maa ahnitsemist ei tahagi konstateerida, vaid ainult liikuva saagi norimist.

Kursis kuulatakse kõnekäändu „Rootsi tunnike“, näituseks: oleks mul veel üks Rootsi tunnike! Mida see Rootsi tunnike tähendab, ei teata seletada.

M. J. Elsen.

Kirjandusline ülevaade.

„Põhjalased“ Vanemuises. Vanemuise repertuaaris oli jõulu aegu A. Järviluoma „Põhjalased“, Põhja-Soome külaolusid umb. 70 a. eest kujutav rahvanäidend, mida hiljuti ka suure kordaminekuga Riias esitati.

Teise rahva olude kujutamine võõral näitelaval on alati raske. Ja „Põhjalased“ pakuvad selle poolest erilisi raskusi, sest seal kujutatakse hoopis erilisi, omalaadilisi olusid teataval alal Soomes, Lõuna-Põhjamaal, olusid, mis isegi teiste paikade soomlastele võõrad. Seepärast ei läinudki allakirjutanu „Vanemuise“ liig suuril lootustel. Ettekanne pakkus siiski õige palju tähelepanuväärilist, ja vägisi pidi mitmeti võrdlema Vanemuise ja Soome Rahvusteatri ettekandeid teineteisega, kuigi sest juba kolm aastat tagasi oli, kui tähendatud pala Soome näitelaval nägin.

Vanemuise Jussi (hra Kuusemets) lapselikult meeldivas olekus oli palju Põhjamaa legendikkude kasvatatud vabadusearmastust, tõelikku kotkapoega, kes loomusunnil kerkib kõrgustesse, ilma et ta seda iseäranis püüaks. Rõõmuga võis vaadelda ka hra Pettai hästi skitseeritud Salttu tüüpust, kes lõbususest hoolimata oskas end hoida liialduse kiusatustest, mis selles osas õige suured. Hea oli ka Harri peremees, kuigi temalt oleks enam tusedust oodanud. Hanka Antti (hra Kurg) oli jälle üleliia tusane juba esimesest liig madalalt lauldud laulust alates, ja ka viimses vaatuses, paguteekonnalt tagasi tulnult, ei avaldanud ta küllalt mehisust ega veendumust, mis omadused teda siiski niipea koju tõid. Hra Treumundt oli vallesmannina meie arvates enda välimuse poolest liig imponeeriv ning tarvitas terve aeg liig karjuvat kõnelaadi. Meie meelest on kirjanik tema kiusakust ja õelust rõhutades loonud selgema kähisevahäälilise tshinovniku-tüüpuse, kes rahvast kasakatega ähvardab. Vähemaist kõrvalosadest võiks veel nimetada hra Laabuse kohtumeest, kes vallesmanni hoiatades andis tõesti usutava ja hea kujutuse Põhjala taluperemehest, ning neuu Konsat pietistliku vanaeidenä (Heta).

Tähtsamate naisosade mängijad jätsid paljugi soovida. Jussi õelt Maijalt oleks oodanud pietismist hoolimata palju enam lapselikku graatsiat. Ja Liisa osa etendajal proua Tüüril tuleks oma temperamendid sordino asetada, enne kui ta luua võiks ustava kujutuse Põhjala talutüdrukust. Liisa on küll elav ja avameelne ning ihaileb ääretult Jussit. Kuid proua Tüüri Liisa oli niivõrd lipitsevalt edvistav ja aktiivne, et ta samas talus kasvanult oleks seesugusena juba ammugi varem mässanud lapseliku Jussi enda võrku. Kaija osa esitamine näis olevat kindlamates kätes, kuid sellest hoolimata ei saanud jätta võrdlemata seda neuu Tamme Kaija kuju neuu Lähteenoja Soome Rahvusteatri skitseeritud Kaija tüüpusega,

kes oma altohäälses laias hooplevuses oli siiski palju parem kui sinne kriiskavaisse ülitoonidesse püüdev ja liialiselt ennatu esitus.

Junnide („häijyt“) juht (hra Vaino) tundus jälle liig idealiseeritud. Tema tublidust — mis lõpuks muud ei või olla kui füüsilise jõu austamine — oli märksa rõhutatud, kuna ta õelus sellevastu üleliia varju jäi. Üleüldse andis junnide tulek ja olemine talus ainult kahvatu kujutuse sellest, missugusena see koht Soome Rahvusteatri etendati. Puudus õelus, oleks vaja olnud enam hoogsat pilkenaeru ja jultunud ülbust. Niisama oli nende laul värvitu, seal puudus käre hoogsus ja metalline resonants, mida Soome näitelaval veel saatsid nii läbilõikavad põhjalaste hõiked. Üleüldse ei tabatud laulus õiget põhjalaste hinge. Iseäranis teise vaatuse noorte laulu üleliigne kiirus hävitas lõunapõhjala rahvalauludele nõnda omase kurbliku põhiheli. Ja üleliigne kärmus üleüldse, nii kõnes kui liigutustes, oli see, mis kõige enam hävitas ehtsa soomeelse loomu ja meelde tuletas, et täkki esitatakse võõral näitelaval.

Ka lavastuse kohta oleks üht ja teist nimetada. Kõige enam segas teises vaatuses tagasein, mis kõike muud võis iseloomustada, kuid mitte Põhjamaa avaraid legendikke. Lõuna-Põhjamaa jõed ei ole mitte sedaviisi kaljude vahele surutud, vaid voolavad laialt ja rahulikult madalate kallaste vahel läbi avarate niitude ja põldude, mis paiguti ulatavad silmale seletamata kaugustesse, ja millele arvukad väikesed tuulikud annavad kindla iseloomu. Lõuna-Põhjamaa legendikud tuletavad suurel määral meelde Eesti maastikku, mitte aga sugugi seda pilti, mis eestlastel üleüldse on Soomest, kaljude maast. — Ka riides ja värvides oli eksitusi. Põhjala talu sisemuses on valitsevaks värviks rohelisega ehitud punane. Ülestikku kahekordse voodi eesriideks ei ole valkjast kirju kretong, vaid kodukoetud, suureruuduline põhjala kangas. Ja Maijal on seljas tu mesinine tüübiline pietistide ülikond (mitte kahvatusinine), ja pietist ei pane selle peale iialgi punasekirjut linikut, nagu „Vanemuise“ näitelaval pietistlik vanaeit, sest punane on „ilmalaste“ värvina neile keelatud. Pearätikud ei olnud samati mitte Soomele omased ja võõrastav oli näha Soome talutüdrukul sametist liivistikku. Segavalt mõjusid ka vanas ja põlises Harri taluhoones uudsuse tõttu veel üsna kollased seinapalgid ja mõned vähemad üksikasjad, nagu näit. aida katusel tohtu suur tuulelipp, mida algul raske oli tuulelipuks arvata. Muigele kiskus

ka soomlase suu, nähes Harri pererahvast endid võitlusele valmistamiseks tõmbavat taluhoone nurgalt lühikesi halge — Soomes on nad ometi meetri pikkused. Jussile puuhalgu pakkudes kutsubki Kaapo seda „käest pikemaks“. Ja naisterahvaste üleliia mustaks tõmmatud silmakulmud ja meeste uued ning tarvitamata heledad pussid, mis nähtavasti tarbe puhul Soomest olid tellitud, mõjusid liig teatraalselt ja ühes muude vigadega takistasid nad vaatlejat mõttes rändamast Soome Lõuna-Põhjamaa legendikkudele.

Kõigest hoolimata oli siiski näha hoolsat tööd, ja seesugusenagi oleks tükk meie arvates teeninud suuremat tähelepanu, kui talle osaks sai.

Hilja Kettunen.

Keel ja kiri.

Kas „tänav“ või „uulits“?

Vaja veel kord see küsimus tõsta, tõsiselt tõsta...

Ütelgem kohe: üsna asjata on meie arvates mõne aasta eest „uulitsa“ asemel „tänavat“ hakatud tarvitama. Põhjuseks oli see, et taheti seega ühest vene keele sõnast lahti saada, sest et seda rahvustundelle haavavaks ja häbistavaks peeti. Kuid niisuguse puhtalt rahvusliku enesetunde, alusel keelest sõnade väljaajamisega tuleks väga ettevaatlik olla, muidu sünnib keelele ja ka rahvusele enam kahju kui kasu.

Nagu sellest kord juba olen kirjutand („Päevalehes“ a. 1915), tuleb, isegi rahvuslikult ja nimelt just rahvuslikult seisukohalt sõnade rahvusliku kõlvulisuse otsustamises ja äramääramises arvesse võtta mitte nende algupära (mis mõnikord võib koguni tundmatu ja vaieldav olla), vaid nende foneetiline külg: kui sõna kõlaline jume ei lähe eesti foneetika raamidest välja, siis on ta küllalt eestipärane ega tarvitse teda enam mingiks võõrsõnaks käsitada, s. o. täitsa tarbeta ja ülekohus oleks niisugust sõna keelest välja ajada. Niisugune sõna on muude seas „uulits“. Oleks ta „shuulits“ või „struulits“ või ka „uliits“, siis oleks ta võõrapärane ja ta asemele tuleks hankida eestipärasem sõna. Ent kahesilbilisi rahvaomaseid sõnu on muidki eestikeeles olemas. Peale selle tuleb võõrsõnade asjus natuke arvesse võtta ka nende tähendust: tähtis on, et foneetiliselt eestipärased oleksid eriti üldise, psühholoogilise tähendusega sõnad, kuna erilisemate asjade ja nähtuste nimetused kergemini võivad võõrsõnuks jääda (riistade, aparaatide, toitude, tantsude, kaupade, ka mõnede asutuste ja ametite, seadusesüsteemide ja voolude jne. nimetused). Viimaste hulka kaldub peaaegu ka „uulits“. Järelikult veel üks põhjus lisaks, miks ei tarvitse „uulitsa“ vastu olla. Teiselt poolt, kui tahetakse keele rahvuslikult omapärast jume tõsta, siis hangitagu uued eestikõlalised sõnad niisuguste sõnade asemelle kui näituseks „pretendeerima, tenderima, fikseerima, dikteerima, tsiteerima, stagneerima, appelleerima, kompetent, proportsioon, sensuaalne“. Jah, pigemini nende muretsemiseks tarvitage ära oma puristlik agarus.

Järelikult see ainus asjaolu, et sõna „uulits“ on vene keelest, ei tarvitse kuidagi kaaluvaks põhjuseks olla. Ka ei ole selt ühelt sõnalt rahvusele mingit hädaohtu karta. Meie rahvuslik tunne ja kultuur peab olema seemäara tugev, et mõned laensõnad naaberrahvalt ei suuda seda kahjustada, vaid, vastupidi, võivad seda koguni rikastada. Sest pidage ikka meeles, et kõik rahvad on teisilt sõnu laenand, isegi kõige vägevamad ja kultuurilisemad rahvad: roomlased greeklasilt, inglased ja sakslased roomlaste keelest. Eriti õpetlik on siin just inglise keele seisukord: seal on pooled sõnad võõrast, romaani algupära. Aga kas seetõttu on inglise keel vähem inglispärane ja inglis rahva vaimulaadi avaldus? Mitte nii sõnajuured (nende etümoloogilises suhtes) ei moodusta keele vaimu ja laadi, kui keele grammatiline ehitus ja stiil ja sõnade tähenduslikud varjundid.

Pealegi — mis kõige lõbusam ses „uulits-tänava“-revolutsioonis — sõna „tänav“ pole keeleuurijate-etümoloogide arvamist mööda ka mitte puht-eestipärane, vaid germaani algupära! Nii siis satutakse siin paremal korral räästa alt vihma kätte... Olgu kuidas tahes, „uulits“ on vana rahvaomane laensõna, ja teda välja ajada oleks niisama hea kui välja ajada sõnad „aken, saabas, saan, värten, turg, nädal, raamat, rist“, mis ka on slaavi laensõnad. Ent „uulits“ on samasugune vana laen kui need; ta esineb rahvalauludes ja tal on kolmesaja-aastase kirjanduse traditsioon.

Jah, oleks „uulitsa“ kõrvaldamine keelest vähemalt mõnede muude põhimõtete, nimelt otstarbekohasuse ja ilu põhimõtte seisukohalt soovitatav. Aga ei sugugi mitte. Otse überpöördud: need tähtsad põhimõtted soovitatavad, otse nõuavad „uulitsa“ jäämist ta endiselle kohale. See seik (asjaolu), et eesti keel „uulitsa“ ja „tänavaga“ vahet teeb linna ja küla vahel, on üks eesti keele rikkus, millest tuleb rõõmutseada. Mistarvis keelt vasemaks teha selle vahe kaotamisega. Pealegi on „tänav“ homonüüm partisiibiga sõnast „tänama“: „tänavad lapsed“ — „dankende Kinder“. Ja ka kõlalisel on ju „uulits“ ilusam ja kõlavam kui „tänav“. Mis teatavasse lõppu puutub, siis on see kahtlemata ainult ühele isikule Eestis midagi muud meele tuletand, sest et see seda otsis.

Huvitav on selle puhul veel mainida, et „uulitsa“ poolt on peaaegu kõik keelemehed: Ridala poolt, Saareste (Saaberik) poolt, Veski poolt, prof. Mark poolt, prof. Jõgever poolt. Arvan, et selgi asjaolul, tohiks natuke ometi mõju olla „uulitsa“ kasuks.

Olen kindel, olen vankumata kindel, et „uulits-tänava“-revolutsiooni eksitus edespidi varsti heaks tehakse ja jälle tagasi pöördakse, koguni ametlikult, vana hea „uulitsa“ juure.

Joh. Aavik.

Toimetusele saadetud kirjandus.

Dr. Juhan Vilms: Poligaamiline abielu Eestis. Mõtted mitme naise pidamise lubamise üle. Kirjastus A.-S. „Varrak“ Tallinnas 1920. 48 lhk.

Arthur Adson: Vana laterna. Teine veidü tävendet trükk. Valla antu A.-S. „Varraku“ kuluga Tallinnan, 1920. 64 lhk.

M. Saar: Kümme koorilaulu, üheksa sega- ja üks nais- ehk meeskoorile a capella. Eesti Helikunsti Seltsi kirjastik nr. 1. Kirjastus A.-S. „Varrak“ Tallinnas, 1920. 44 lhk.

Vastutav toimetaja: J. V. Veski. Väljaandja: Eesti Kirjanduse Selts.

„Postimehe“ trükk, Tartus.

EESTI KIRJANDUS

jätkab käesoleval (1922.) aastal — XVI aastakäiguna — oma ilmumist senisel kujul, iga kuu kohta üks number.

Tellimishind: 200 marka aastas.

Soomes, Saksamaal, Prantsusmaal ja mitmes muus välisriigis võtab iga kohalik postkontor „Eesti Kirjanduse“ tellimisi vastu.

„Eesti Kirjanduse“ senistest aastakäikudest on veel tagavaral:

XIII aastakäik (1918/19)	—	hind	120	marka.
XIV „ (1920)	—	„	140	„
XV „ (1921)	—	„	200	„

„Eesti Kirjanduse“ varemate aastakäikude üksikud numbrid à 10—20 marka.

Samuti on ladus veel Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamatu varemaid aastakäikuseid (I—IV, VI—IX), müügihind à 50 mrk.

Oma kirjastuseladust soovitame järgmisi raamatuid:

Friedrich Robert Fählmann. Kirjatööde kogu I. Hind 50 m.

J. Jõgever: Eesti keele häälikute ajalugu. Hind 35 mrk.

Joh. Kunder: Eesti vanemad laulikud. Hind 20 mrk.

Balthasar Rüssel: Liivimaa kroonika. Tõlkinud K.

Leetberg. I anne: hind 60 mrk., II anne: hind 110 m.

Rud. Wallner: Arstirohtude ladina-eestikeelne sõnastik.

Hind 35 mrk.

Matemaatika sõnastik. Kolmas täiendatud ja laiendatud trükk. Hind 50 mrk.

Palamuse kihelkond. Maadeteadusline, majandusline ja ajalooline kirjeldus. Hind 25 mrk.

Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastuseladu ja asjaajamise büroo asub Tartus, Gildi tän. 8. Asjaajamise tunnid äripäeviti kella 9—3.

Seltsile ehk tema toimkondadele saadetavate kirjade ja muude postisaadetiste a a d r e s s : Eesti Kirjanduse Selts, Tartus (postkast nr. 25).

Seltsi liikmemaksu suurus: 1920. a. 25 mrk., 1921. ja 1922. a. à 50 mrk.

Eluaegne (ühelikordne) liikmemaks 1000 marka.

Eesti Kirjanduse Selts.